

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6:(620.925:556.53)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/33>

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ МАЛИХ РІЧОК В УКРАЇНІ¹

LEGAL PROBLEMS AND PROSPECTS OF SMALL RIVER ENERGY USE IN UKRAINE

Платонова Є.О., к.ю.н.,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено встановленню правових проблем та перспектив використання енергії малих річок в Україні з урахуванням двох важливих векторів – задоволення сучасних енергетичних потреб країни та захист інтересів майбутніх поколінь на безпечне навколишнє природне середовище. Наявність значного енергетичного потенціалу малих річок України визначає доцільність розвитку малої гідроенергетики, підґрунтям якої має стати ефективне та дієве правове регулювання з урахуванням екологічних і соціальних інтересів під час використання енергії малих річок.

Проведено аналіз концептуальних, програмних та стратегічних документів, які виступають правовою формою реалізації енергетичної політики держави у сфері розвитку малої гідроенергетики. Встановлено особливості правових механізмів, які сприяли інвестиційній привабливості малої гідроенергетики та активізації процесу її відродження в Україні. Зазначено найбільш поширені правові механізми стимулювання малої гідроенергетики, а саме: «зелений» тариф; надбавки до «зеленого» тарифу, аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва; податкові та митні пільги.

Визначено правові проблеми забезпечення екологічної та соціальної безпеки за умови функціонування об'єктів малої гідроенергетики, які призводять до виникнення соціальних конфліктів, знищення річок, деградації біоресурсів і водних екосистем. Зазначено позитивні риси, а також недоліки та прорахунки правового регулювання відносин у сфері малої гідроенергетики.

З'ясовано, що стратегічним орієнтиром розвитку малої гідроенергетики є проведення системних структурних змін у державній політиці України та чинному енергетичному та екологічному законодавстві, які би враховували не тільки економічний ефект від отримання електричної енергії з малих гідроелектростанцій, а й екологічні та соціальні результати розвитку та функціонування об'єктів даної галузі. Визначено перспективні напрями та наведено власні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відносин у сфері малої гідроенергетики в Україні.

Ключові слова: гідроенергетика, мала гідроенергетика, стимулювання малої гідроенергетики, енергія малих річок, екологічна безпека.

The article is devoted to the establishment of legal problems and prospects for the use of energy of small rivers in Ukraine, taking into account two important vectors – meeting the current energy needs of the country and protecting the interests of future generations in a safe environment. The presence of significant energy potential of small rivers in Ukraine determines the feasibility of small hydropower, which should be based on effective and efficient legal regulation, taking into account environmental and social interests in the use of energy of small rivers.

The analysis of conceptual, program and strategic documents which are the legal form of realization of energy policy of the state in the field of development of small hydropower is carried out. The peculiarities of legal mechanisms that contributed to the investment attractiveness of small hydropower and intensification of the process of its revival in Ukraine have been established. The most common legal mechanisms for stimulating small hydropower are indicated, namely: "green" tariff; surcharges to the "green" tariff, the auction price for compliance with the level of use of Ukrainian equipment; tax and customs benefits.

The legal problems of ensuring ecological and social security under the conditions of operation of small hydropower facilities, which lead to social conflicts, destruction of rivers, degradation of biological resources and aquatic ecosystems, have been identified. Positive features, as well as shortcomings and miscalculations of legal regulation of relations in the field of small hydropower have been established.

It was found that the strategic reference point for the development of small hydropower is to carry out systemic structural changes in the state policy of Ukraine and current energy and environmental legislation, which would take into account not only the economic effect of electricity from small hydropower plants, but also environmental and social development and functioning. Objects of this industry. Perspective directions are defined and own offers concerning improvement of legal regulation of relations in the field of small hydropower in Ukraine are resorted.

Key words: hydropower, small hydropower, stimulation of small hydropower, energy of small rivers, ecological safety.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції та принципи сталого розвитку суспільства у сфері енергетики стимулюють використання альтернативних джерел енергії, розвиток енергозберігаючих і «зелених» технологій. Збільшення частки альтернативних джерел електричної енергії в Україні, особливо враховуючи значний потенціал малої гідроенергетики, дає можливість зменшити негативний вплив традиційного виробництва електроенергії на навколишнє природне середовище, здійснити економію енергоресурсів, створити нові робочі місця та покращити інфраструктуру.

¹ Дослідження здійснене в рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 30/02/0360 від 28.04.2021 року)

Разом із цим натепер відсутні ефективні правові механізми та взаємопов'язані державні й регіональні програми розвитку малої гідроенергетики, котрі б враховували не тільки економічний ефект від отримання електричної енергії з малих гідроелектростанцій (далі – малих ГЕС), а й екологічні та соціальні результати розвитку та функціонування об'єктів даної галузі. Саме тому дослідження правових проблем використання енергії малих річок дозволить окреслити перспективи розвитку малої гідроенергетики нашої країни з урахуванням двох важливих векторів – задоволення сучасних енергетичних потреб країни і дотримання міжнародних зобов'язань та захист інтересів майбутніх поколінь на безпечне навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі еколого-економічні та технічні аспекти використання

енергії малих річок розглядали у своїх працях такі вчені, як Ю.І. Башинська, П.Ф. Васько, Ю.С. Власюк, С.О.Кудря, О.Г. Ободовський, Д.В. Стефанишин, О.М. Суходоля, С.В. Шашков та інші. В юридичній науці окремі питання правового регулювання відносин малої гідроенергетики досліджували у своїх працях Х.А. Григор'єва, В.О. Джуган, К.М. Караханян, М.М. Кузьміна, А.В. Павлига, Ю.М. Рудь, І.В. Труфан, Т.С. Харитонова, М.К. Черкашина, І.С. Чумаченко, Г.І. Шматько та інші. Водночас спеціальних досліджень правового регулювання використання енергії малих річок в Україні наразі в юридичній літературі бракує.

Метою статті є встановлення правових проблем та перспектив використання енергії малих річок в Україні.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про використання енергії малих річок України як одного з найбільш перспективних напрямів розвитку альтернативних джерел енергії в Україні, потрібно зазначити, що в даному випадку йдеться про малу гідроенергетику (тобто гідроелектростанції потужністю до 10 МВт), оскільки саме їх було визначено ще в 1997 р. Законом України «Про електроенергетику» (втратив чинність) та Програмою державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії і малої гідро- і теплоенергетики як об'єкти нетрадиційної енергетики.

Згідно з вищезгаданою Програмою мала гідроенергетика в Україні має розвиватися на малих річках [1]. До таких за ч. 4 ст. 79 Водного кодексу України відносять річки з площею водозбору до 2 тис. кв. км [2]. Відповідно до ГОСТ 19179-73 «Гідрологія суші. Терміни і визначення», окрім вказаної площі водозбору, басейни малих річок повинні розташовуватись в одній географічній зоні та гідрологічному режимі [3]. Натепер в Україні налічується понад 71 тис. річок, що відповідають цим критеріям.

Наявність значного енергетичного потенціалу малих річок України визначає доцільність розвитку малої гідроенергетики. Так, загальний природний гідроенергетичний потенціал малих річок України становить 12,5 млрд кВт/год., тобто близько 28% загального гідропотенціалу всіх річок країни [4, с. 11]. Особливий інтерес розвиток малої гідроенергетики становить для західних регіонів України, зокрема Карпат. Це зумовлено насамперед тим, що середній річний обсяг стоку з гірської частини Карпат сягає близько 29,4% усього водного стоку річок з території України, і цей показник є найвищим в Україні.

Тенденція до збільшення частки малої гідроенергетики в структурі валового виробництва електроенергії є загальносвітовою. Про це свідчить функціонування Європейської асоціації малої гідроенергетики (ESHA – European Small Hydro Power Association) зі штаб-квартирою в Брюсселі. Вона займається вивченням проблем малої гідроенергетики; моніторингом темпів запровадження електростанцій; впливом малих ГЕС на довкілля. Найбільшого розвитку мала гідроенергетика досягла в розвинених країнах Європи, Північної Америки та в Китаї. Основний потенціал розвитку гідроенергетики в таких країнах, як Італія, Швейцарія, Норвегія, Австрія, вбачається саме в малій гідроенергетиці [5, с. 101].

Порівняно з іншими альтернативними джерелами мала гідроенергетика має низку суттєвих переваг, до яких належить: технологічна освоєність одержання електроенергії; гарантійність потужності; менша залежність від природних умов, ніж для інших нетрадиційних джерел, що забезпечує більшу надійність процесу виробництва енергії; невисока собівартість отриманої електроенергії; конкурентоспроможність; мінімальний рівень викидів в атмосферу шкідливих речовин. Спорудження малих ГЕС теоретично може вирішити проблему повеней за рахунок використання їхніх гідроспоруд як протиаводковий захист [6, с. 10].

За час свого існування гідроенергетика України пройшла декілька етапів становлення, на кожному з яких віді-

грала різну роль в енергетичній системі країни. Виробництво електричної енергії на об'єктах малої гідроенергетики на території України вперше відбулось у 1890 році на території нинішньої Закарпатської області. Після впровадження плану ГОЕРЛЮ – першого у світі науково обгрунтованого плану розвитку економіки країни на базі електрифікації – інтенсифікація використання малих річок почала стрімко зростати. Пік розвитку малої гідроенергетики прийшовся на кінець 50-х та початок 60-х років минулого століття, коли на території України функціонувало близько 956 малих ГЕС. Починаючи з кінця 60-х років ХХ століття, у зв'язку з розвитком великих електростанцій та централізацією енергетичної системи кількість функціонуючих малих ГЕС стала стрімко знижуватись. Надалі більшість малих ГЕС було виведено з експлуатації та занедбано. Лише в кінці 90-х років ХХ століття інтерес до малої гідроенергетики почав зростати, і розпочався новий етап у будівництві та відновленні малих ГЕС [5, с. 95].

Суспільні відносини у сфері малої гідроенергетики, безперечно, потребували їх належного правового регулювання та впровадження ефективних заходів щодо забезпечення державної підтримки їх розвитку. З метою реалізації енергетичної політики держави у сфері розвитку альтернативних джерел енергії в країні були прийняті багатоманітні концепції, стратегії, державні програми, національні плани дій/плани заходів, які мали відображати в тому числі поточний стан та перспективи розвитку малої гідроенергетики, передбачати конкретні засоби та терміни їх реалізації.

Натомість їхньою спільною рисою з погляду встановлення правових програмних орієнтирів використання енергії малих річок у країні було те, що питання розвитку малої гідроенергетики розглядалися в них опосередковано через визначення стратегічних основ розвитку та збільшення обсягу використання альтернативних джерел енергії в цілому. Деякі з вагомих стратегічних програмних документів з розвитку енергетичної політики держави взагалі не торкалися питань розвитку в країні малої гідроенергетики.

Так, у чинній Енергетичній стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схваленою розпорядженням КМУ від 18 серпня 2017 року № 605-р, взагалі немає окремого розділу щодо розвитку малої гідроенергетики [7]. У ретроспективному аспекті позитивно слід оцінити положення попередньої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року (втратила чинність), яка передбачала не тільки прогноз розвитку малих ГЕС, але й необхідність розроблення та зміни низки нормативно-правових документів для ефективного розвитку малої гідроенергетики.

Незважаючи на задекларовану мету Програми розвитку гідроенергетики на період до 2026 року, схваленої розпорядженням КМУ від 13 липня 2016 року № 552-р, забезпечити енергетичну безпеку держави шляхом розвитку гідроенергетики з максимальним використанням економічно ефективного гідроенергетичного потенціалу, вона була спрямована на розвиток лише великої гідроенергетики. Про малу гідроенергетику в програмі згадується лише в контексті огляду сучасного стану гідроенергетики України. Зокрема, вказується, що в складі гідроенергетичних потужностей об'єднаної енергетичної системи України малі ГЕС становлять близько 150 МВт [8]. Доволі дивним виглядає те, що в окремому розділі Програми «Основні напрями розвитку гідроенергетики. Перспективні проекти нового будівництва та реконструкції гідроенергетичних потужностей» взагалі не згадано про малі ГЕС та не визначено програмні орієнтири розвитку малої гідроенергетики України, яка є невід'ємною складовою частиною гідроенергетики в цілому.

Державна цільова економічна програма енергоефективності й розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів

палива на 2010–2021 роки, затверджена постановою КМУ від 1 березня 2010 року № 243, передбачає одним зі шляхів заміщення традиційних видів енергоресурсів іншими видами, у т.ч. отриманими з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, відновлення малої гідроенергетики та будівництва нових потужностей, а також проведення досліджень поточного стану малих ГЕС та потенціалу регіонів щодо розміщення об'єктів відновлюваної енергетики [9].

Першим державним стратегічним документом на теренах незалежної України щодо розвитку альтернативних джерел енергії, складовою частиною яких є мала гідроенергетика, виступає Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, затверджений розпорядженням КМУ від 1 жовтня 2014 року № 902-р. У ньому наголошено, що натепер природний потенціал розвитку об'єктів малої гідроенергетики повною мірою не реалізовано. З урахуванням значного потенціалу використання ресурсів малих річок нашої країни, зокрема в західних регіонах, зроблено припущення, що мікро-, міні- та малі гідроелектростанції можуть стати потужною основою енергозабезпечення для всіх регіонів Західної України, а для деяких районів Закарпатської, Чернівецької областей – джерелом повного енергозабезпечення. Передбачається, що умовами забезпечення в країні суттєвого збільшення виробництва електроенергії об'єктами малої гідроенергетики є модернізація існуючих потужностей, відновлення раніше працюючих малих ГЕС, будівництво та введення в експлуатацію нових генеруючих потужностей гідроенергетики [10].

Проаналізовані стратегічні програмні документи у сфері розвитку альтернативних джерел енергії, невід'ємною складовою частиною яких є гідроенергія, є наочним прикладом декларативної та вкрай неефективної державної політики у сфері розвитку малої гідроенергетики в країні. Вона зумовлюється високим ступенем узагальненості їхніх положень, фрагментарним, непослідовним характером заходів, лише опосередковано спрямованим на використання енергії малих річок, відсутністю правових механізмів стимулювання їх розвитку. Значним прорахунком програмних документів є відсутність їхньої еколого-соціальної спрямованості, що ускладнює впровадження європейських норм та стандартів сталого розвитку у вітчизняній гідроенергетичній галузі.

З метою вдосконалення законодавчої бази гідроенергетики, стимулювання процесу активізації відродження малої гідроенергетики в Україні та усунення багатьох проблем системи її державної підтримки було прийнято ряд Законів України, а саме «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» від 25 вересня 2008 року та Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії від 01 квітня 2009 року (втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року).

Натепер основні правові механізми стимулювання розвитку малої гідроенергетики передбачені Законом України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року [11] (далі – Закон). Сучасний двовекторний правовий механізм державної підтримки спрямований на стимулювання малої гідроенергетики на основі «зеленого» тарифу, а також на підтримку сучасного вітчизняного машинобудування за допомогою механізму надбавки до «зеленого» тарифу, аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва (у розмірі 5–20%).

Спеціальний «зелений» тариф устанавлюється на закупівлю електричної енергії, виробленої на об'єктах електроенергетики, зокрема на введених в експлуатацію чергах будівництва електричних станцій (пускових комплексів) з використанням гідроенергії – лише мікро-, міні-

та малими гідроелектростанціями. Законодавча класифікація електричних станцій з використанням гідроенергії за величиною потужності передбачає наявність: мікрогідроелектростанцій потужністю до 200 кВт, мінігідроелектростанцій 200–1000 кВт, а малих гідроелектростанцій від 1 МВт до 10 МВт [12, с. 89].

Відповідно до Закону «зелений» тариф для суб'єктів господарювання, які експлуатують мікро-, міні- або малі гідроелектростанції, встановлюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року, помноженого на відповідний коефіцієнт «зеленого» тарифу.

Розміри таких коефіцієнтів наводяться в ч. 22 ст. 91 Закону, за якою для електроенергії, виробленої малими ГЕС, вони становлять для об'єктів або його пускових комплексів, уведених в експлуатацію: а) по 31 березня 2013 р. включно – 2,16; б) з 1 квітня 2013 р. по 31 грудня 2014 р. – 2,16; в) з 1 січня 2015 р. по 30 червня 2015 р. – 1,94; г) з 1 липня 2015 р. по 31 грудня 2019 р. – 1,94; д) з 1 січня 2020 р. по 31 грудня 2024 р. – 1,75; е) з 1 січня 2025 р. по 31 грудня 2029 р. – 1,55 [11].

Вбачається, що наразі «зелений» тариф залишається головним стимулом для виробників електричної енергії з використанням гідроенергії на мікро-, міні- та малих гідроелектростанціях, адже участь в аукціонах з розподілу квот підтримки є для них добровільною.

Перелічені правові механізми стимулювання розвитку малої гідроенергетики в країні доповнюються за рахунок податкових пільг (звільнення від податку на додану вартість) та митних пільг (звільнення від оподаткування митом) під час ввезення на митну територію України або вивезення за її межі матеріалів, устаткування, комплектуючих для будівництва, які не виробляються в країні.

Існуючі законодавчі стимули сприяли інвестиційній привабливості малої гідроенергетики і надали поштовх для масового будівництва нових та відновлення зруйнованих малих ГЕС. Так, станом на 2020 рік в Україні діють близько 171 об'єкта малої гідроенергетики із загальною встановленою потужністю 117 МВт, а виробництво ними електроенергії становить близько 0,2% загальної генерації електроенергії [13].

Незважаючи на значні переваги малої гідроенергетики у виробництві електричної енергії серед інших альтернативних джерел, останнім часом стали очевидними її негативні наслідки для довкілля, що змінює розуміння справжньої вартості «зеленої» електроенергії, виробленої малими ГЕС, та загальне ставлення до перспектив розвитку галузі.

Відновлення малої гідроенергетики в країні було стихійним і не супроводжувалось об'рунтованими законодавчими, науковими та технічними дослідженнями малих річок. У науковій літературі звертається увага на те, що після 1960 року на території України повноцінне уточнення гідроенергетичного потенціалу малих та середніх річок так і не проводилось [14, с. 240].

Питання оцінки наслідків уже реалізованих гідроенергетичних проектів тривалий час ускладнювалось через відсутність процедури оцінки впливу на довкілля. Такі проекти не проходили комплексного оцінювання, не визначалися види та масштаби їхнього впливу, не розглядалися альтернативні рішення [15, с. 14]. Лише з прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року з'явилася можливість більш послідовного та ефективного розв'язання складних проблем забезпечення екологічної та соціальної безпеки функціонування об'єктів малої гідроенергетики.

Нині на законодавчому рівні гідроенергетика, вагомою складовою частиною якої є мала гідроенергетика, визнана однією з екологічно небезпечних галузей промисловості.

Так, відповідно до Закону «Про оцінку впливу на довкілля» (ст. 3 ч. 3 п. 4) гідроелектростанції на річках незалежно від потужності та гідроакумуляючі електростанції віднесені до другої категорії видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля [16] (далі – ОВД). При цьому така планована діяльність підлягає ОВД до прийняття рішення про провадження планованої діяльності. Отже, малі ГЕС, навіть незважаючи на малу потужність гідроустановок, здатні негативно впливати на довкілля та мають вважатися екологічно і соціально небезпечними, доки протилежне не буде встановлено за результатами ОВД. Обов'язковою складовою частиною процедури ОВД є проведення громадського обговорення [17, с. 15].

Вагомою сучасною проблемою є й те, що будівництво нових та експлуатація існуючих малих ГЕС здійснюється з численними порушеннями екологічного законодавства, ігноруванням дотримання критеріїв сталості: технічної надійності, економічної ефективності та екологічної безпеки. Це призводить до: зникнення водних організмів через знищення середовища існування й відтворення молодяку; погіршення туристичного потенціалу територій; активізації негативних геологічних процесів; зміни гідрогеологічної обстановки включно із загрозою зниження рівня ґрунтових вод; негативного впливу на природоохоронні території [18, с. 61].

У результаті виникають соціальні конфлікти і спротив громадських екологічних організацій щодо будівництва нових малих ГЕС. Непоодинокими є приклади, коли за зверненнями місцевих жителів малі ГЕС припиняли свою діяльність у судовому порядку через порушення ними екологічних вимог. В умовах сучасних інтеграційних процесів до Європейського Союзу роль соціального фактору у вирішенні питань розвитку малої гідроенергетики підвищується [19, с. 131].

Наразі освоєння енергетичного потенціалу малих річок відбувається виключно виходячи з інтересів паливно-енергетичного комплексу країни і потреб у виробництві електроенергії, що вкрай негативно впливає на подальший ефективний розвиток гідроенергетичних відносин. При цьому не береться до уваги той факт, що мала гідроенергетика побудована на використанні лише однієї ресурсної функції таких складних природних об'єктів, якими є водні ресурси малих річок України. Адже енергетичне використання водойм є одним із напрямів водного ресурсокористування.

Ресурсні можливості малих водних артерій країни набагато ширші, ніж це передбачається енергетиками. Крім освоєння енергетичного потенціалу, існують такі види використання ресурсних функцій водотоків малих річок: рибальське та мисливське господарство; відтворення біологічних ресурсів; рекреація; сільське господарство та меліорація; житлово-комунальне господарство; водний транспорт. Саме тому перспективою на шляху розвитку малої гідроенергетики та заходів щодо вдосконалення її функціонування є врахування фактору еколого-економічної значущості гідроенергетичних об'єктів з метою недопущення або мінімізації виникнення негативного впливу на стан навколишнього природного середовища [20, с. 6].

Визначення концептуальних основ та обов'язкових вимог безпосередньо щодо розвитку малої гідроенергетики в Україні наразі здійснено в таких нормативно-правових актах: Водному кодексу України; Законах України «Про альтернативні джерела енергії» та «Про оцінку впливу на довкілля». Позитивним є те, що в цих базових законах розвиток малої гідроенергетики нерозривно пов'язаний з необхідністю врахування екологічних вимог під час здійснення діяльності, пов'язаної з будівництвом, реконструкцією або експлуатацією малих ГЕС, а також встановлено причинно-наслідковий зв'язок між розвитком малої гідроенергетики та поліпшенням стану довкілля.

Вибраний Україною шлях до євроінтеграції передбачає перехід на якісно новий рівень в усіх сферах управління природними ресурсами, в тому числі й водними. Водночас Рамковою Директивою ЄС запроваджено інтегроване управління водними ресурсами за басейновим принципом, що дозволяє збалансовано управляти та розвивати водні ресурси, враховуючи соціальні, економічні та природоохоронні інтереси. З цією метою загальнодержавною цільовою програмою розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро до 2021 року та низкою законодавчих актів передбачено реалізацію комплексу заходів із впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом [21, с. 111]. Вбачається, що пріоритетом подальшого розвитку малої гідроенергетики в країні має стати впровадження принципів інтегрованого управління річковими басейнами з урахуванням екосистемних послуг річок з метою забезпечення умов їх збереження та відновлення.

Висновки. Аналіз стратегічних програмних документів у сфері розвитку альтернативних джерел енергії, невід'ємною складовою частиною яких є гідроенергія, та законодавчого підґрунтя, норми якого спрямовані на досягнення цілей та завдань, зазначених у національних програмних документах, дозволив зробити висновок про декларативну та вкрай неефективну державну політику у сфері розвитку малої гідроенергетики в країні, недосконалість правових механізмів та концептуальних підходів до її розвитку. Це зумовлено багатьма недоліками та стратегічними прорахунками в правовому регулюванні відносин малої гідроенергетики.

Існуючі законодавчі стимули сприяли інвестиційній привабливості малої гідроенергетики та активізації процесу її відродження в Україні. Так, найбільш поширеними правовими механізмами стимулювання розвитку малої гідроенергетики є: «зелений» тариф; надбавка до «зеленого» тарифу, до аукціонної ціни за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва; податкові пільги та митні пільги.

Одночасно постала проблема забезпечення екологічної та соціальної безпеки за умови функціонування об'єктів малої гідроенергетики. В умовах недосконалої та неефективної нормативно-правової, організаційної та технічної регулювання відносин малої гідроенергетики будівництво нових та експлуатація існуючих малих ГЕС здійснюється з численними порушеннями норм екологічного законодавства. Це призводить до виникнення соціальних конфліктів, знищення річок, деградації біоресурсів і водних екосистем.

З огляду на сучасні пріоритети енергетичної та довкілля національної політики в контексті євроінтеграційних процесів та екосистемних підходів до господарської діяльності стратегічним орієнтиром розвитку малої гідроенергетики в країні є проведення системних структурних змін у державній політиці та чинному енергетичному законодавстві, які би враховували не тільки економічний ефект від отримання електричної енергії з малих ГЕС, а й екологічні та соціальні результати функціонування об'єктів даної галузі.

На наш погляд, необхідним є розроблення та прийняття Державної цільової програми розвитку малої гідроенергетики України. Проекти будівництва об'єктів гідроенергетики повинні розроблятися з урахуванням вимог екологічного законодавства, а у разі будівництва в межах трансграничного річкового басейну – міжнародних договорів, стороною яких є Україна. Рішення щодо будівництва таких об'єктів мають прийматися у кожному конкретному випадку з урахуванням потенційних екологічних ризиків і наслідків, позиції місцевих громад та висновків оцінки впливу на довкілля відповідно до положень Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

Функціонування об'єктів малої гідроенергетики обов'язково повинно узгоджуватися з необхідністю раціо-

налізації природокористування та комплексного використання ресурсного потенціалу природних об'єктів. Одним із пріоритетів подальшого розвитку малої гідроенергетики в країні має стати впровадження принципів інтегрованого управління річковими басейнами з урахуванням екосистемних послуг річок.

Перспективним напрямом є розроблення нормативних документів (ДБН, ДСТУ) щодо проектування, будівництва та експлуатації малих гідроелектростанцій та водосховищ, які відповідають сучасним вимогам та законодавству і враховують особливості рівнинних та гірських річок.

Доречними є розроблення та впровадження правового механізму призупинення права на продаж електроенергії за «зеленим» тарифом суб'єктам господарювання, діяльність яких порушує норми екологічного законодавства України, до усунення відповідних порушень, сплати штрафних санкцій, а також відшкодування спричиненої шкоди довіллю в повному обсязі. І це лише приблизний перелік необхідних правових заходів, за умови впровадження яких вітчизняна мала гідроенергетика дійсно буде мати статус «зеленої» енергетики і розглядатися як перспективний напрям розвитку альтернативних джерел енергії в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Програму державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики : постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1997 року № 1505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1505-97-p#Text> (дата звернення: 18.07.2021).
2. Водний кодекс України: прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.
3. Гидрология суши. Термины и определения: ГОСТ 19179-73 : утв. постановлением Государственного комитета стандартов Совета Министров СССР от 29 октября 1973 г. № 2394. Москва : Изд-во стандартов, 1988. 34 с.
4. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку гідроенергетики України: аналіт. доп. / О.М. Суходоля та ін Київ : НІСД, 2014. 112 с. Вип. 8.
5. Ободовський О.Г., Е.Р. Рахматулліна, Л.М. Тимуляк. Коротка історія розвитку та сучасний стан малої гідроенергетики на рівнинних річках України. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2016. Т. 4. С. 94–106.
6. Рудь Ю.М. Правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві України : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 18 с.
7. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року № 605-р. *Урядовий кур'єр*. 2017. 08 вересня. № 167.
8. Про схвалення Програми розвитку гідроенергетики на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 року № 552-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 60. Ст. 2065.
9. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2021 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 року № 243. *Офіційний вісник України*. 2010. № 16. Ст. 762.
10. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 902-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 2298.
11. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20 лютого 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 12. Ст. 522.
12. Шашков С.В. Стимулювання функціонування та розвитку об'єктів малої гідроенергетики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки*. 2016. Випуск 16. Частина 3. С. 87–90.
13. Про затвердження Звіту про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг у 2020 році : Постанова НКРЕКП від 26 травня 2021 року № 893. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=61765> (дата звернення: 19.07.2021).
14. Відновлювані джерела енергії / за заг. ред. С.О. Кудрі. Київ : Інститут відновлюваної енергетики НАНУ, 2020. 392 с.
15. Гідроенергетичний потенціал річок України: розвінчання міфів: аналітичний документ / Р.Б. Гаврилюк та ін. Київ : Видавництво «Фенікс», 2018. 32 с.
16. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 50. Ст. 1549.
17. Науково-методичні рекомендації щодо підготовки звіту з оцінки впливу на довкілля при будівництві малої ГЕС (Методичний посібник) / за редакцією С.О. Афанасьєва. Київ, 2019. 94 с.
18. Екологічні аспекти розвитку гідроенергетики в Україні. Відновлювана енергетика / П.Ф. Васцько та ін. 2018. № 2. С. 57–69.
19. Власюк Ю.С., Стефанишин Д.В. Про проблеми та перспективи малої гідроенергетики в Україні. *Математичне моделювання в економіці*. 2018. № 1. С. 126–138.
20. Шашков С.В. Еколого-економічна оцінка об'єктів малої гідроенергетики : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.06. Суми, 2017. 21 с.
21. Черкашина М.К. Правова політика Європейського Союзу у сфері охорони та раціонального використання вод. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 109–117.